

Exerpt from the "Isle of Coll to Malagawatch, Inverness County: A Pioneer's Account", *Mac-Talla*: Volume III July 7th 1894, Number I *The Historical Account of Bartimeus*

Eachdraidh Bhartlmeuls.

Aig deireadh mìos meadhonach an t-samhraidh 'sa bliadhna 1820, dh'fhàg m'athair Cola le ochdnar d'a theaghlach maille ri móran eile gu tighinn air imirich a dh'America. 'S ann an Tobarmhoire bha an long ris na h-eilthirich a thoirt air bòrd agus bu mhuladach an sealladh a bhi faicinn chàirdean a dealachadh agus gun mhór dhùil ri coinneachadh gu bràth. Bha là briagha ann 'nuair chàidh na siùil a thogail agus sheòl an *Dunlap of Greenock* bho chommanda lain Brown, a' fàgail Tobarmhoire a leigeil cùrsa bho cheann an iar Bharra air Ceap Breatuinn ged 'sann am Pictou bha na h-eilthirich ri 'n cur air tìr. Bha soirbeachadh math againn oir b'e aon latha stoirmeil a thachair oirnn fad na h-ùine. Rugadh chóignear air an luìng: Iain MacGilleain, Lachainn MacCoinnich, Ebenezer MacIllemhaoil, lain Mac Raing agus fear MacRanig agus fear MacNimhein agus bhuineadh iad uile do Eilean Chola. Thàinig triùir dhiubh gu Ceap Breatuinn agus chaidh dithis a dh' Eilean a' Phrionnsa.

Cóig seachdainean an deigh dhuinn seòladh, aig deich uairean air maduinn ghrianach, thog sinn sealladh air Ceap Breatuinn. Bha soirbheas beag fàbharach ann agus chaidh gach slat aodaich a sgaoileadh 's an ùine ghearr agus sheòl i troimh Chaolas Chanso le sruth us soirbheas leatha. Bha luchd-àitich a' Chaolais air gach taobh 'gar fàilteachadh agus mu 'n d' thàinig an oidhche, bha sinn aig Ceap Sheòrais. An deigh sin chaidh fear-iùil a ghabhail' air bòrd, thug sinn a stigh a Phictou far an deach na h-eilthirich 's an cuid àirneis a chur air tìr, agus chaidh an long suas gu *Richibucto* far an d' thug i stigh luchd giuthais a thoirt air ais d'an t-seann dùthaich. Sgaoil an sin na càirdean. Chaidh cuid a dh' Eilean a' Phrionnsa, cuid a Cheap Eòin agus cuid eile a Cheap Breatuinn.

Thuarasdalaich m'athair agus àireamh eile long bheag le fear Aonghas Dòmhnallach (Co-Lauchie) gus ar toirt a Cheap Breatunn. Bho 'n àm a dh' fhag sinn Pictou bha an aimsir fàbharach gus na ruig sinn Ceap Sheòrais far an do shéid stoirm o'n iar-thuath agus bha 'n long air a luasgadh a null agus chaidh a chuid àrd dhi a bhristeadh le ainneart nan tonn. B'i barail na cuideachd nach tugadh i mach cala mur bitheadh dùine tapaidh a mhuinntir Bharra bha maille ruinn agus d' am aithne gach nì a làimhseachadh. Bha iad mar thuirt Alasdair Mhac Mhaighstir Alasdair mu long Chlann-Raonuill. "Bha fear-innse nan uisgeachan a' glaodhaich ri fear na stiùir, agus bha fear toirt uaip' as dhi mar a dh' fheumadh i," etc. Agus mar sin fhuair sinn sàbhailte gu Caolas Chansò far 'n do choinnich dùine còir as a' Rudh' Fhada ann a *Judique* ruinn a chomhairlich duinn an geamharadh a chur seachad maille riu agus ghabh cóig teaghlaichean ris an tairgse. Fhuair sinn mór chaoimhneas bho dhithis fhear,

Siosalaich agus Dòmhnullich, agus bho shagart an àite, an t-Urr. Alasdair Dòmhnullich, rè a' geamhradh, agus nuair thàinig an samhradh thug na daoine còire dhuinn sìol agus chomhairlich iad a chuir air an cuid fearann fhèin gu bhì againn air son a' gheamhràidh.

Air do m'athair iomràdh a chluinntinn air loch mòr a Bhras d' Oir, thàinig sinn, agus àireamh eile maille ri fear-iùil ann ambàta beag, an deigh na curachd, gu St. Peters agus tharruing sinn am bàta seachad air a' *Chrossing* sin go 'n ruig sinn am Bras d'Or agus bu bhriagha an sealladh an loch fhaicinn an là ciùin grianach sin. Bha Taobh Deas a Bhai 'n Iar air a shuidheachadh le sluagh a thàinig roimhe, ach cha robh duine air a' Bheinn a Tuath. Thàinig sinn seachad air móran eileanan maiseach agus troimh Chaolas a' Bhoom gu Loch Mhalagawatch - air ainmeachadh leis na h-Innseanaich agus a ciallachadh "loch nan eileanan." Be so 'n ceann a' bhaile aig an treubh *Mic-mac* agus bha an ceann-feadhna aca *Iain Denny* bho'n d' fhuair Amhuinn Dhennis an t-ainm. Bha e na dhuine treun agus caoimhneil ach glé fhiadhaich nan cuirte fearg air. Cha do chaill na h-Innseanaich riamh an dachaidh an so, oir tha mìle acair de'n fearann a's fheàrr air a chur air leth dhaibh anns a' choimhearsnachd so ged nàch eil móran dhiu an duigh a' còmhnuidh ann.

Tha Amhuinn Dhennis ruith stigh gu Loch Mhalagawatch agus 'nuair thàinig sinn 'sa bliadhna 1821, cha robh duine geal a còmhnuidh air. Thòisich sinn air gearradh na coille far an do rùnaich sinn suidheachadh, gach neach am fagus air a coimhearsnachd agus an deigh sin bha sinn uile mar aon duine togail tighean beaga *logichean* air an tùbhadh le cairt nan craobh agus còinneach air a calcaidh eadar na *logichcean* agus maidean caola dìreach air snaigheadh leis an tàl air an leagail air son ùrlar. An ceann mìos chaidh sinn air ais gu Judique agus aig toiseach an t-samhraidh 1822, thàinig sinn uile, agus an sìol a bha againn bho churachd an t-samhraidh roimhe, gu Loch Mhalagawatch go dachaidh dheanadh ann agus rinn sinn ar ceud churachd mar dh' ionnsaich sinn bho na càirdean aig Judique. Cha robh feum air calaid, oir cha robh beathach a chuireadh dragh air ach am mathan, agus bu tric a thàinig e 's an oidhche 's a chagainn e bàrr an t-sìl 'nuair bhitheadh e air an raon. Agus an deigh na buana, bha sinn a' faighinn trioblaid leis na feòragan* a bhitheadh a' goid an t-sìl as na saibhlean agus 'ga chur seachad air son a' gheamhràidh.

(Ri leantuinn.)

*Squirrels.

Eachdraidh Bhartimeuis.

'Nuair fhuair sinn crodh, bu glé thric a thigeadh aon dhachaidh air a reubadh leis a' mhathan. 'Nuair a fhuair sinn caoraich, bha na mnathan a' deanamh na h-uile seòrsa aodaich de 'n cloimh agus air d' an loch a bhi làn de na h-nile seòrsa éisg bhitheadh againn leis a buntàta, cha robh faramad againn ri duine fo 'n ghréin. Bu làithaichean sona iad so, ged a shaòileas muinntir an la 'n duigh nach robh iad ach faoin, ach feumidh mi àideachadh gu robh an t-àite glé dhorcha gun sgoil no fear-tegaisg air taobh stigh loch mor a Bhras d'Oir, agus a thuilleadh a sin cha robh lighiche anns an tìr mhór ris an can sinn an diugh siorramachd Inbhirnis, agus ann an geamhradh 1823 chaidh casan nàbuidh dhomh a reòdhadh agus b'éiginn dol leis ann am bàta beag astar trì fichead mìle gu ruige 'n lighiche Dòmhnallach an Antigonish.

Mu 'n bhliadhna 1824 thàinig an lighiche *Noble*, agus tha mòran de luchd-leughidh a **Mhac-Talla** eòlach air an òran a chaidh a sgrìobhadh d' an bhean aige leis a' Bhàrd MacIllean.

Ann an 1824 chuir fhear Uilleam Compton á Eilean a' Phrionnsa, muilleann sàbhaidh agus bleith suas air taobh tuath Loch Mhalagawatch, nì bha glé fhàbharach do mhuinntir an àite. Cha robh rathad bho Judique a nuas Amhuinn Dhennis mu 'n cuairt Malagawatch gu ruige ceann a' Bhai-'n-Iar, ach bha ceum bho Cheann a Bhai-'n-Iar tromh *River Inhabitants* gu Caolas Chanso.

Cha robh ach leantuinn taobh a' chladaich dol mu 'n cuairt gach rudha 's camus, oir cha leigeadh eagal a' mhathain leo dol troimh 'n choille. Ann an 1825 chaidh Iain Lewis òrduicheadh leis an uachdaranachd air son crìochan a shuidheachadh eadar a' mhuinntir a shuidhich air na fearainn, agus dh' fhosgail e a' cheud rathad bho Loch Malagawatch troimh Amhuinn Dhennis agus Beinn Judique go ruig an Rudha Fada.

Anns a' bhliadhna cheudna thàinig na Kavanaghaich gu St. Peters; bha iad a' marsantachd ann an Caolas a' Bhoom a' gabhail fiodh agus 'ga chur d' an t-seann dùthaich. 'S cuimhne leam ceithir longan móra trì-chrannach fhaicinn aig an aon àm a' gabhail a stigh fiodha - agus glé thric a dhà sa trì. 'Sa bhliadhna 1827, thog iad long, "James and Tom," a dh' ainmich mi ann an àireamh eile d'an Mhac-Talla - do chuideachd a mhuinntir Liverpool an Sasunn agus chaidh fear d' ar coimhearsnaich Iain MacNeill a bha na dheadh sgoilear a Shasuinn oirre agus fhuair e airgid bho Home Mission an sin air son sgoil fhosgladh an so, nìth a rinn e air dha pilleadh 'sa bhliadhna 1831. An deigh beagan bhliadhnaichean, chaidh e a dh' Eilean a' Phrionnsa far 'n do shuidhich e. Bha mòran a nis a' còmhnnidh air Amhainn Dhennis, oir bha e ainmeil air son giuthais.

B'è Dòmhnall Dòmhnallach, á Glengarry an Alba, a' cheud mhinisteir a thàinig a Cheap Breatuinn, agus sheirbhisich e dà bhliadhna eadar Hogamh 's am Bai-'n-Iar 's Malagawatch. Chaidh e sin a dh' Eilean a' Phrionnsa far an robh e go àm a bhais. Ann an 1826 chur Eaglais Shaor na h-Alba an t-Urr. Iain Mac Illinlean na mhissonary do Cheap Breatuinn agus chomhairlich e do mhuinntir an àite so eaglais a thogail anns an searmanaicheadh teachdaire nuair thigeadh e. Agus anns a bhliadhna 1828, thòisich sinn le aon inntinn agus thog sinn eaglais a bha dà fhichead troidh air fad agus deich thar fhichead a leud - le trì lobhtachan: aon 'na ceann 's air gach taobh - agus chumadh i móran sluagh. B'i a' cheud eaglais Presbiter ' ianach a chaidh a thogail air Eilean Cheap Breatuinn. Am measg na bha 'ga togail bha gill' òg a' deanamh sgliatan tana guithas agus chunnaic mi an deigh sin e a' searmanachadh innte an deigh 'bhi air fhòghlum ann an Oil thigh na h-Eaglaise Saoir an Duneidin. Chaidh a' cheud searmon a dheanamh innte an toiseach an t-samhraidh 1829 leis an Urr. Dùghall MacCeigain. Ann an '32 bha a'n t-Urr. Iain Stewart air a shuidheachadh anns a' Bhai-'n-Iar agus bha sinn a' faighinn an cóigeamh Sàbaid d' a sheirbheis agus ann an '37 chaidh an t-Urr. Pàruig MacGilleain a shuidheachadh an Hogamah agus bha sinn a' faighinn an cóigeamh Sàbaid d' a sheirbheis-san mar an ceudna. Bha an t-Urr. Alasdair MacFheachair a' toirt cuid d'a sheirbheis dhuinne mu 'n àma chaidh a shuidheachadh air an Amhuinn Mheadhonaich. Chaidh e troimh mhóran crudail an àm bhi suibhail na *mhissonary* bho àite go àite. Cha robh na bàtaichean cho pailt 'sa tha iad an duigh agus glé thric b'è na h-Innseanaich le canùichean cartach a bhitheadh 'ga aiseag, agus fhuair mi dearbhadh a chionn ghoirid gu bheil e fìor gu 'n d' fhalbh e bho'n Amhuinn Mheadhonaich gu ruig Miramachi ann an aon diu so -- far a robh e air *ordaineach* - oir 's ann an sin a bha a' chlàir a b' fhaisge.

Bha móran missionaries 'g ar fiosrachadh ré nam bliadhnaichean a lean - nam measg faodaidh mi ainmeachadh na h-Urr. Seumas Friseal Adhamh Mac Aoidh, agus Murchadh Stewart, gu'n d' fhuair sinn an t-Urr. Aonghas Mac 'Illemhaoil bha trì bliadhna deug 'nar measg ach a tha nis 's a' Bhai-'n-Iar. Thàinig móran atharrachaidh air gach nì bho m'a cheud chuimhne - ann an àite nam bruchlagan beaga tha taighean briagha - eaglais ùr an àit' an t-seann té - tigh-ministeir beagan shlat uaithe - sgoilein Sàbaid 's seachdain - rathaidean móra éich us carbadan - post a' tighinn gu riaghailteach - agus iomadh nì eile nach leig mi leas ùine a chall 'gan aithris. Is fìor an sean-fhacal a tha 'g ràdh, "Is iomadh rud a chì an duine bhios fada beo,"

Bartimeus.